

SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR

**BANTUK, BRITEK, BÚROK ÉS AFRIKA DÉLI RÉSZÉ
A BÚR HÁBORÚ EGYIK MAGYAR RÉSZTVEVŐJÉNEK
SZEMSZÖGÉBŐL**

A búr háború (1899–1902) Nagy-Britannia, a Brit Birodalom, a Brit Világrendszer legsúlyosabb fegyveres konfliktusa volt a napóleoni háborúk és az első világháború közt eltelt száz évben. Amit a brit politikai és hadvezetés eredetileg csak rövid gyarmati összecsapásnak, gyors lefolyású hadjáratnak tervezett, három évig tartó, komoly anyagi és emberi erőforrásokat felőrlő háborúvá duzzadt, amely rámutatott az anyaország és a birodalom számos problémájára. A különböző szempontokból¹ „az első modern háborúként” számontartott összeütközés jelentős mértékben eltért a britek más 19. századi gyarmati hadjárataitól, sőt még az Afrika déli részén 1870–1871-ben a zulukkal vagy 1880–1881-ben a transvaali búrokkal folytatott harcoktól is. Szemben a korábbi gyarmati összetűzésekkel, az 1899. október 11-én kirobbant búr háború a britek összbirodalmi konfliktusává eszkalálódott. A Union Jack alatt hadba vonuló britek, írek, továbbá a térség gyarmatain élő (Fokföld, Natal) európai, indiai és afrikai származású katonák, harcosok, beteghordók², ápolók, kémek stb. mellett találhatunk szép számban ausztrál, kanadai és új-zélandi alakulatokat is. A két búr köztársaság, Oranje Szabad Állam és Transvaal (vagy más néven a Dél-afrikai Köztársaság) jóval kisebb számú és zömmel népfölkelőkből álló csapataihoz a világ számos pontjáról csatlakoztak önkéntesek. A 2000–4000 önkéntes jelentős része talán nem meglepő módon Hollandiából, Franciaországból és Németországból érkezett, de írek, amerikaiak, oroszok, olaszok és a skandináv országok lakói is számos nagyságrendben voltak jelen a búr táborokban.³

¹ A brit hadsereg terepszínű (khaki) egyenruhája, a búr farmokat felégető taktikája és a civil lakosság (búrok és afrikaiak) koncentrációs táborokba való zárása mind a 20. század háborúinak előszelei voltak már.

² A natali indiai közösség mintegy 800 tagja szolgált a brit csapatok mellett szanitécként, hordágyvivőként. Közöttük volt a 28 éves Mohandász Gandhi, aki ekkoriban úgy vélekedett, hogy a helyi indiaiak megragadhatnák a kínálkozó alkalmat, hogy háborús szerepvállalásukkal nyilvánítsák ki a Brit Birodalom iránti hűségüket. Lásd *Thomas Pakenham: The Boer War*. London 1982. 224–225.

³ *Fransjohan Pretorius: Welcome but Not That Welcome: The Relations between Foreign Volunteers and the Boers in the Anglo-Boer War of 1899–1902*. In: *War Volunteering in Modern Times. From the French Revolution to the Second World War*. Eds. Christine G. Krüger – Sonja Levensen. Basingstoke 2010. 123.

A felsorolt nemzetekhez képest sokkal kisebb számban, de magyarok is részt vettek a búr háborúban. Jelen tanulmány középpontjában a dél-afrikai frontokat megjárt egyik magyar, péchujfalusi Péchy Tibor áll. Egészen pontosan az a vele kapcsolatos kérdés, hogy milyen módon jelennek meg az egyébként rendkívül heterogén dél-afrikai térség különböző etnikai csoportjai, kultúrái a kézírataiban és az általa írt nyomtatásban megjelent szövegekben. Hogyan viszonyulhatott ezekhez a közösségekhez és úgy általában az „idegenhez”, milyen tapasztalatokat szerzett a velük való találkozások során? A felsorolt kérdéseket három csoport kapcsán vizsgáltam meg alaposabban: bantuk, britek és búrok. A 19. század teljes egésze alatt ugyanis ennek a három körnek az egymáshoz való viszonya határozta meg a térség politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését. Továbbá fontosnak tartottam összevetni azt, ahogyan Péchy ezeket a kultúrákat leírta a hazatérése előtt, illetve után keletkezett írásaiban.

A kutatás során ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatához, feltárásához Péchy Tibor Afrika déli részén és a Magyarországra történő visszatérése után keletkezett, a térséggel foglalkozó írásait elemeztem. Ezeket a forrásokat négy csoportra lehet bontani: 1. Péchy transvaali naplója; 2. dél-afrikai levelezése; 3. a hazatérést követően 1901-ben eddig ismeretlen helyszínen és az 1904-ben, a szatmárnémeti Kölcsey Egyletben megtartott felolvasó előadásainak kézíratai; 4. a debreceni ingyen kenyérért rendezett jótékonyági esten felolvasott beszámolójának a Debreczeni Ujságban megjelent változata.⁴

A téma historiográfiai háttere

A búr háború nemzetközi dimenzióival kapcsolatban az elmúlt évtizedekben számos, alapos és izgalmas kutatás eredményeit bemutató kötet, könyvfejezet és tanulmány látott napvilágot. Apollon Davison és Irina Filatova, *The Russians and the Anglo-Boer 1899–1902* c. könyve a búr háború orosz önkéntesei mellett többek közt foglalkozik az orosz diplomácia és az orosz közvélemény dél-afrikai eseményekre adott reflexióival, és a Transvaal sorsát megéneklő orosz dalokkal is.⁵ A háború hazai sajtóviszhangját vizsgálva különösen érdekesek a búrok küzdelmét, a magyar közvélemény jelentős részéhez hasonlóan szabadságharcként értelmező ír és lengyel nézőpontokat elemző tanulmányok.⁶ A külföldi önkéntesek motivációit, de különösen a búrokkal való viszonyukat átfogóan mutatja be Fransjohan

⁴ Péchy Tibor: Búr földről. Debreczeni Ujság, 1901. március 1 – március 8. között.

⁵ Apollon Davidson – Irina Filatova: *The Russians and the Anglo-Boer War 1899–1902*. Cape Town 1998.

⁶ Charles T. Strauss: God Save the Boer. Irish American Catholics and the South African War, 1899–1902. *U.S. Catholic Historian* 26. (2008) No. 4. 1–26.; Piotr Szlanta: Long Distance Solidarity. Polish Public Opinion and the Boer War 1899–1902. *Werkwinkel* 12. (2017) No. 1. 49–69.

Pretorius *Welcome but Not That Welcome: The Relations between Foreign Volunteers and the Boers in the Anglo-Boer War of 1899-1902* c. könyvfejezete.⁷ Pretorius tézisének több eleme is egybeesik a jelen tanulmány kapcsán végzett kutatásokból levont következtetésekkel. Ilyen például a búrok és a külföldi önkéntesek kapcsolatának bonyolult, sokszor meglehetősen konfliktusos jellege és a beilleszkedést segítő, vagy éppenséggel gátló tényezők sora. Pretorius munkája a háborút megjárt franciákra, hollandokra, oroszokra, írekre, németekre és a skandináv országokból származó „búrbarátokra” összpontosít, és az osztrákokról is olvashatunk, de a magyar önkéntesek sajnos ebből a körből kimaradtak. Erwin A. Schmidl PhD-disszertációjában⁸ számos adatot közöl a búr háborúban részt vevő magyarokkal kapcsolatban, de ezek főleg német nyelvű, hivatalos forrásokból származnak. A témával foglalkozó magyar kutatók közül fontos megemlíteni Pap Lászlót, akinek *Magyarország és a második angol-búr háború* c. disszertációja,⁹ továbbá több tanulmánya¹⁰ is foglalkozik a háború és a magyarság kapcsolattörténetének több dimenziójával, különös hangsúlyt helyezve az Osztrák–Magyar Monarchia és Nagy-Britannia közti diplomáciai kapcsolatokra. A felsorolt anyagokban Péchy Tibor egyáltalán nem vagy csupán említés szintjén jelenik meg (például Schmidl disszertációjában vagy Pap László munkáiban).¹¹

Magyarok a búr háborúban

A kutatás jelenlegi állása szerint 17 magyart ismerünk, akik valamilyen szerepben (katona, önkéntes, megfigyelő, tudósító, tolmács) megjárták a búr háború frontjait. Közülük öten (Bornemisza Pál, Albert Theophilus Duka, Kemény Elemér, Propper János, Vadász Lajos) brit parancsnokság alatt teljesítettek szolgálatot. A túlnyomó többség, 12 fő (Bornemisza Kálmán, Bulyovszky Károly, Edvi Illés Gyula, Ferenczy Mihály, Fleischer Pál, Gössing Géza, Janssen Lajos, Luzsénszky Félix, Péchy Tibor, Simon Vilmos, Szigethy Lajos, Wass Albert) viszont a búr köztársaságok ügye mellett tört lándzsát. A felsoroltak közt találunk három bárót és egy gróft: báró Bornemissa Pál, báró Bornemisza Kálmán, báró Luzsénszky Félix és gróf Wass Albert. Edvi Illés Gyula és Péchy Tibor ugyan bárói vagy grófi címmel

⁷ Pretorius, F.: *Welcome but Not* i. m. 122–149.

⁸ Erwin A. Schmidl: *Österreicher im Burenkrieg, 1899-1902*. Dissertation. Universität Wien 1980.

⁹ Pap László: *Magyarország és a második angol-búr háború*. Doktori dolgozat. Debreceni Egyetem 2015.

¹⁰ Pap László: *Búrmagyarok, avagy magyarok az angol-búr háborúban*. *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae* 42. (2014) 145–166.; *A második angol-búr háború és a magyar politikai élet*. *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae* 43. (2015) 291–319.

¹¹ 2008 óta foglalkozom Péchy Tibor dél-afrikai tevékenységének kutatásával. A vizsgálat első szakaszának fókuszában Péchy Tibor búr háborús szerepvállalásának eseménytörténeti rekonstrukciója állt. Figyelmem ezt követően terelődött Péchy önkénteskedésének sajtóvisszhangjára, továbbá a búrokhoz való csatlakozása mögött mozgó motivációs tényezőkre.

nem rendelkeztek, de prominens családokba születtek. A búrok oldalán küzdő magyarok zöme a harcok megindulását követően utazott Afrika déli részére, és voltak olyanok is, akik már a hadüzenetek elküldése előtt is a térségben éltek, mint például Ferenczy Mihály és Péchy Tibor. A magyar résztvevők egy csoportja már a háború kirobbanását megelőzően is ismerte egymást. Ez részben arra vezethető vissza, hogy számottevő részük közel egy időben szolgált az osztrák–magyar haderő különböző alakulataiban.¹² Háttérüket és motivációs tényezőiket tekintve az említett 17 magyar közül Albert Theophilus Dukát és Wass Albertet érdemes kiemelni. A briteket támogató Duka nem a Kárpát-medencéből került a frontra, szemben Ferenczyvel vagy Péchyvel, őt nem Afrika déli részén érték a harcok kezdetéről szóló hírek. Dr. Albert Theophilus Duka 1866-ban született Nagy-Britanniában, majd 1897-ben a Cambridge-i Egyetem elvégzése után költözött az ausztráliai Queenslandbe. Duka 1900. január 20-án önként jelentkezett dél-afrikai katonai orvosi szolgálatra. Részt vett a körbezárt Mafeking felszabadításában, de búr háborús pályafutásának csúcsát kétséget kizáróan a Koos de la Rey tábornok csapatai által 1900. április 4–16. közt erősen ostromlott Elands River Post védelme jelentette. Duka százados teljesítménye, munkabírása felette-seinek figyelmét is felkeltette.¹³ Albert Theophilus Duka többek közt megkapta a Kiváló Szolgálatért Érdemérmét (Distinguished Service Order), amivel a búr háború legtöbb kitüntetését szerzett magyar résztvevőjének számít.¹⁴ Duka kapcsán érdemes röviden kitérni a családi háttérre is, hiszen édesapja Duka Tivadar, akit a leginkább mint Kőrösi-Csoma Sándor életének kutatóját tartják számon, az 1848–1849-es szabadságharc veteránja volt. A szabadságharc bukása után Duka Tivadar Nagy-Britanniában talált új hazára. 20 évet töltött el (1854–1874) a bengáliai brit haderő kötelékében, ahol az orvosi szolgálatban az őrnagyi rangig jutott. Duka Tivadar a búr háború alatt számos cikket publikált, és egy könyvet is megjelentetett annak érdekében, hogy a hazai közvéleményben hangosabb búrbarát álláspontot ellensúlyozza.¹⁵

Albert Theophilus Dukával ellentétben Wass Albert esetében nem lehetett szó szülői támogatásról. Az erdélyi arisztokrata Wass a családja¹⁶ félreinformálásával vágott neki a dél-afrikai útnak. Attól tartott, hogy apja nem engedné, hogy a búrokért otthagya a párizsi

¹² A legjobb példával talán Péchy Tibor és Bulyovszky Károly ismeretsége szolgál. Mindketten részt vettek az 1897-es balassagyarmati hadgyakorlaton. Továbbá a már említett családi hagyatékban talált levelekből, képeslapokból és fotókból derül ki, hogy Bulyovszky és Ujhelyi Emma, Péchy Tibor későbbi felesége, a búr háború alatt tartották a kapcsolatot. Lásd A Péchy-család archívuma (a továbbiakban PA), Bulyovszky Károly képeslapja Ujhelyi Emmának. 1900. jan. 8.; PA, Bulyovszky Károly képeslapja Ujhelyi Emmának. 1900. júl. 23.; PA, Bulyovszky Károly képeslapja Ujhelyi Emmának. 1900. júl. 25.; PA, Bulyovszky Károly képeslapja Ujhelyi Emmának. 1900. aug. 1.

¹³ The London Gazette, 16 April 1901. 2607.

¹⁴ Obituary. The British Medical Journal. (1923) 788.

¹⁵ *Duka Tivadar*: Levelek a boer-angol háborúról. Bp. 1901. 3.

¹⁶ Édesapja Wass Béla, országgyűlési képviselő.

Sorbonne Egyetemet, ezért Wass az egyik ismerőse segítségével, előre megírt leveleken keresztül tévesztette meg a szüleit, és csak az utolsó üzenetben írta meg a valódi helyzetét, amikor már családja nem léphetett közbe, hiszen úton volt Dél-Afrikába. Egyetemista társaival, holland barátaival azonban nem jutottak el a búr kommandókhöz. 1902. május 14-én a kis csapat fennakadt egy brit járőrön, a szökni próbáló 21 éves Wasst lelőtték.¹⁷ A szülők postán kapták meg Wass Albert dél-afrikai holmiját, holttestét az esetet rendkívül sajnáló brit katonák helyben eltemették.¹⁸ A család a kolozsvári Farkas utcai református templomban emléktáblát helyeztetett el, a közeli hozzátartozók egy része pedig 1908-ban felkereste a sírt Dél-Afrikában.¹⁹ A kutatás jelenlegi állása szerint Wass Albert a búr háború egyetlen magyar áldozata.

Péchy Tibor dél-afrikai tevékenysége

Péchy Tibor búr háborús katonai karrierje több szempontból is eltér az eddig ismertett Wass Albert, Albert Theophilus Duka vagy a búrbarát magyarok dél-afrikai tevékenységétől. Péchy 1868-ban született Nyírbélteken. Nagybátyja, Péchy Tamás az 1870-es, 1880-as évek ismert politikai szereplője, több fontos pozíciót is betöltött ebben az időszakban. Péchy Tibor a politika helyett a hadsereg világát választotta. Péchy a Theresianum elvégzése után (1889) katonai pályafutását hadnagyként a 12. huszárezredben kezdte meg. Azonban 1895. november 1-jei főhadnaggyá történő előléptetését követően nem sokkal, 1896. február 16-án leszerelt.²⁰ A rendelkezésre álló források alapján pár hónappal később, 1896 áprilisában Péchy Zubovits Fedor tanácsára költözött Transvaalba.²¹ A korszak ismert kalandora, utazója nem véletlenül, nem teljesen alaptalanul ajánlotta a búr köztársaságot. Az európai sajtót bejárták a Jameson Raid (1895–1896) incidenssel kapcsolatos hírek. Köztudott volt, hogy a Cecil Rhodes mágnás és politikus ügynöke, dr. Leander Starr Jameson által vezetett csapat akcióját gyorsan felszámoló búrok haderejének zömét kiképzetlen civilek, népfölkelő jellegű alakulatok adják. Továbbá az sem volt Európában ismeretlen, hogy az aranylelőhelyekben gazdag Transvaal kormánya annak érdekében, hogy felkészüljön egy következő brit támadásra, haderőfejlesztésbe kezdett, amelyben komoly szerepet kaptak külföldi katonai tanácsadók és szakértők. Péchy ezeknek az információknak a birtokában döntött amellett,

¹⁷ National Archives, From F. O. Treaty, Africa, Consular, Library, FO 120/784 Death of Count Albert DiWass, Telegram from F. O., 31 May 1902.

¹⁸ *Siemers Ilona*: Wass-kor. Marosvásárhely 1999. 138.

¹⁹ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye MS 282/389, Wass Béla levele Hermann Ottónak, 1908. dec. 28.

²⁰ *Schmidl, E. A.*: Österreicher i. m. 232–233.

²¹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 27.

hogy 1896 áprilisában Transvaalba költözik. Sokszori sikertelen próbálkozás után Péchy arra kényszerült, hogy eredeti terveit feladva, a katonáskodás helyett más megélhetés után nézzen. Kezdetben egy kávéház üzemeltetésével²² próbálkozott, majd 1896. év végétől 1899 teléig Hönig Ferenc német tulajdonos modderfonteini dinamitgyárában dolgozott.²³ Péchy 1900 januárjától közel kilenc hónapon keresztül harcolt a búrok oldalán. A háború számos frontján megfordult, a fokföldi Colesbergtől a Transvaal és a portugál gyarmat, Mozambique közti határszakaszig. Szolgált több alakulatban, és találkozott többek közt Christian de Wet oranjei tábornokkal.²⁴ A háború számára 1900 szeptemberében ért véget, amikor több magyarral együtt Komati Portnál átlépték a mozambique-i határt, és a Styria gőzhajó fedélzetén hazaindultak.²⁵ Péchy elsősorban nem a felsorolt harctéri széles körű tapasztalatokból eredően került jelen tanulmány középpontjába. Sokkal inkább azért, mert a búr háborút megjárt magyarok közül ő szerezte a térséggel és annak lakóival, kultúráival, sokszínűségével kapcsolatban a legtöbb tapasztalatot, ami pedig arra vezethető vissza, hogy szemben a legtöbb búrbarát önkéntessel, Péchy már a háború kitörése előtt három évvel Transvaalba költözött. Írásainak vizsgálatán keresztül nem csupán ahhoz juthatunk közelebb, hogy rekonstruáljuk Péchy búr háborús katonaéletének főbb állomásait, vagy hogy feltérképezzük azokat a tényezőket, amelyek egy magyart motiválhattak abban, hogy részt vegyen egy olyan háborúban, amelyben a hadviselő országok egyike sem tekinthető a hazájának. Az említett dokumentumokon, forrásokon keresztül képet kaphatunk arról, ahogyan Péchy ezeket a számára korábban ismeretlen etnikai csoportokat, kultúrákat látta, értelmezte és értékelték békében és háborús szituációban egyaránt. Mivel a többi magyarral szemben ő sokkal hosszabb időt töltött Afrika déli részén, ezért ezek a képek nem statikusak, a különböző csoportok mellé rendelt értékelések nem konstansak, hanem több esetben is változtak. A változások következtében kialakuló árnyalatkülönbségek pedig a források alapján lekövethetőek.

Bantuk

A búr köztársaságok és a dél-afrikai brit gyarmatok lakosságának a túlnyomó többségét a 19. században végig a különböző afrikai közösségek adták. Péchy Tibor Dél-Afrikában született kézírataiban az afrikaiakra „kafferokként” hivatkozik. Ez a megnevezés a korszakban

²² PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 17.

²³ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. dec. 10.

²⁴ PA, Péchy Tibor: Boer – földről. Előadás a Szatmárnémeti Kölcsey Egyletben. 1904. febr. 18. (a továbbiakban: PA, Péchy T.: Boer – földről) XXI.

²⁵ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1900. okt. 30.

a térségről szóló brit szövegekben is nagy gyakorisággal szerepel, amelyekben ezt vagy a xhosákra, vagy általánosan a helyi afrikaiakra használják. Az 1904-es szatmárnémetiben megtartott előadása kéziratából viszont arra következtethetünk, hogy az afrikaiak etnikai heterogenitása Péchy Tibor számára is ismert volt. Ebben a dokumentumban ugyanis kiemeli, hogy a „boerlakta földek régi urai” a „bushmanok” voltak, akiket a búrok „tökéletesen kiirtottak”.²⁶ Továbbá még megemlíti a „Szwazie kafferek”²⁷ csoportját, „zulukafferként” a zulukat, a „basutókat” a „shongákat és mashongákat”.²⁸ Az antropológiai sajátosságokhoz érve viszont Péchy nem cizellál, egy leírást ad meg az összes „törzsre”²⁹ vonatkozóan: „Jellege megfelel a négernek, lapos orr, széles, duzzadt ajak, [...] gyapjú rövid hajzattal, csak bőrük nem egészen fekete – hanem olajos sárgabarna.”³⁰ A „kafferokról” összességében nincs pozitív véleménnyel: „De ezekkel meg iszonyu sok kellemetlenség van, mert megbizhatatlanok, piszkosak, hanyagok és – pardon – bűdösek /:legalábbis a legtöbb :/.”³¹ Az afrikaiak és a búrok, a feketék és a fehérek közti viszonytal kapcsolatban leveleiben és előadásában is fontosnak tartja kiemelni, hogy túl keménynek érzi azt a bánásmódot, amelyben a xhosáknak vagy a zuluknak általánosan része van. Státuszukat általában szolgainak, egyes szokásaikat pedig, mint például az afrikaiak sjambokkal, azaz rinocéroszfarkokkal történő ütlegelését kimondottan visszatetszőnek tartotta.³² Az elnyomás illusztrálására hozza fel Péchy, hogy az afrikaiaknak a városokban nem szabad a járdán közlekedniük, hanem a „kocsiuton kell járniok”, különben a rendőr azonnal beviszi őket az őrsre, ahol 25 rinocéroszfark-ütés segítségével emlékeztetik őket arra, hogy „nem szabad nekik a járdára fellépni sem”.³³ Ettől függetlenül az afrikaiakról szerzett, a kézírataiban megjelenő tapasztalatai nem voltak pozitívak. Péchy „akasztófáralóknak”³⁴ hívja az általa üzemeltetett kávéházban neki dolgozó „kafferokat”, és kiemeli, hogy „saját tapasztalatom folytán mondhatom, hogy e népnél csak is szigorral lehet valamit elérni. A jó bánásmódot a legtöbb esetben gyengéségnak tartják és vissza élnek vele.”³⁵ Ráadásul annak ellenére, hogy munkakapcsolatba is került afrikaiakkal, kézírataiban közülük név szerint senkit sem említ meg. Velük kapcsolatban

²⁶ PA, Péchy T.: Boer – földről. X.

²⁷ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1898. jún. 11.

²⁸ PA, Péchy T.: Boer – földről. X.

²⁹ Ugyanígy tett, amikor 1901-es előadásában a búrok általános fizikai ismertetőjegyeit sorolta fel: „Kínézésükre a boerok, ugy a férfiak, mint a nők rendszerint magosak, erősek, szőkék, kék szemekkel. Találni azonban olyanokat is, kiknél inkább a francia jelleg ütött át, ezek aztán kisebbek, barnák.” *Péchy Tibor: Búr földről.* Péchy Tibor burparancsnok felolvasása. Debreczeni Ujság, 1901. március 1.

³⁰ PA, Péchy T.: Boer – földről. X.

³¹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 20.

³² PA, Péchy T.: Boer – földről. XI.

³³ Uo.

³⁴ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 20.

³⁵ PA, Péchy T.: Boer – földről. XII.

csak általánosságokban fogalmaz. Nehezményezi az alkalmazottjainak („kafferszolgák”) munkamorálját: „mihelyt egy pár silling , elmennek és addig míg tart a pénzből – ugy hogy sokszor magam seprem a boltot , tisztitom és töltöm a lámpát”.³⁶ Ellentmondásnak tűnhet, hogy a búr farmok vonatkozásában viszont fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a búr gazdák helyett a földeken adódó munkákat, mint a vetés és aratás „a kaffer szolgálk végzik, szintén ezek ügyelnek fel a gyakran nagyszámu marharcordákra és juh nyájakra is”.³⁷

Britek

A briteket, a későbbi ellenséget Péchy a Dél-Afrikában, illetve a hazatérését követően elkészült szövegekben is konzekvensen angoloknak hívja. Ez hasonlóan a kaffer elnevezéshez egyáltalán nem meglepő. A kortárs hazai sajtó is a legtöbb esetben angolokként jelöli meg a búrokkal szembenállókat, függetlenül attól, hogy egyébként Afrika déli részén 1899 és 1902 között a Brit Birodalom számos területéről származó katonák indultak csatába a Union Jack alatt. Péchy első személyes tapasztalatai, amelyeket a helyben élő britekkel kapcsolatban szerzett, negatívak voltak. Kávéházába egy angol származású asszonyt vett fel dolgozni, akit nagyon hamar ki is rúgott, mivel az alkalmazott az első munkanapján meglopta.³⁸ A britekről alkotott képe, értékelése a háborús szerepvállalásáig általában inkább rossz volt, mint jó. „Arrogáns natio” – olvasható a sommás ítélet Péchy Tibor 1896. április 27-i levelében.³⁹ Ebben szerepet játszhattak olyan adminisztratív jellegű problémák is, mint például az, hogy a Fokföldre érkező, majd Transvaalba továbbutazó Péchy fegyvereit a brit hatóságok elkobozták.⁴⁰ Mindezek mellett, ha Péchy Tibor „angolokról alkotott” képét és annak tipikusként vagy jellegzetesként hozzájuk rendelt elemeit gyűjtjük össze, akkor kimondottan pozitív jellemzőkkel, értékeléssel is találkozhatunk. Ilyen például a kitartás, a céltudatosság, amelyeket Péchy ehhez a csoporthoz társít: „[...] az angol kitartó, szívós nép és utóvégre is csak célhoz jutnak”.⁴¹

A fronton eltöltött idő alatt az ellenségről többnyire meglehetősen neutrális hangnemben ír, tárgyilagosan közölve az ellenség hadmozdulatait, például a tüzéség bombázását, a hadifoglyok számát, az ellenség által zsákmányolt ellátmány mennyiségét és a fegyverek típusát. Ugyanezzel a semleges hangnemmél találkozhatunk a brit hadvezetés kapcsán is. Az ellenséges főtisztek közül Péchy kézírataiban „Lord Roberts”⁴² (Frederick Roberts

³⁶ PA, Péchy Tibor transvaali naplója

³⁷ PA, Péchy T.: Boer – földről. V.

³⁸ PA, Péchy Tibor transvaali naplója. 1896. júl. 18.

³⁹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. ápr. 27.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1897. júl. 17.

⁴² PA, Péchy T.: Boer – földről. XXVIII.

tábornagy, a brit erők főparancsnoka 1899 decembere és 1900 decembere közt), „French lovastábornok”⁴³ (John French tábornok), „Gatacre angol tábornok”⁴⁴ (William Forbes Gatacre altábornagy) nevével találkozhatunk, legtöbbször bármilyen negatív vagy pozitív értékelés nélkül. Ugyanez az előítélet-mentes hangnem, amellyel „Sir Milner”⁴⁵ (Sir Alfred Milner, ekkor Fokföld kormányzója és dél-afrikai főbiztos) és dr. Leander Starr Jameson (Cecil Rhodes ügynöke) megjelenik a kéziratokban.⁴⁶ A brit uralkodó, az „öreg Victoria”⁴⁷ kapcsán pedig Péchy azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy a johannesburgi uitlanderek teljesen szabadon ünnepelhetik a királynő születésnapját, holott a britek a közelmúltban próbálták meg ellenőrzésük alá vonni Transvaalt.⁴⁸ A mágánás Cecil Rhodes pedig, aki 1890 és 1896 közt Fokföld miniszterelnöki pozícióját is betöltötte, a „délafrikai Napóleon” megjelölést kapta Péchytől.⁴⁹

Búrok

A tanulmány címében szereplő három csoport közül Péchy Tibor kézírataiban a búrokkal („boerok”) foglalkozik a leggyakrabban. Ez talán nem meglepő, hiszen az Afrika déli részén eltöltött négy évének túlnyomó többségében a búrok közt, egészen pontosan Transvaal területén élt, dolgozott és harcolt.

A búrokkal kapcsolatos véleménye, a kezdeti teljesen semleges feljegyzések után, a Transvaalba történő megérkezését követően pár hónappal már nagyon negatívvá vált. Ez a változás időben egybeesik azzal, amikor a sok kilincselés, levelezés és különböző kormányzati tisztviselőkkel folytatott tárgyalás, megbeszélés után Péchy Tibor számára teljesen egyértelművé vált, hogy katonai karrier építésére nem lesz lehetősége a Dél-afrikai Köztársaságban. Dühvel vegyes keserűséggel kellett hogy tudomásul vegye: teljesen feleslegesen utazott szinte mindent egy lapra feltéve Dél-Afrikába. 1896 júliusában már igyekszik lebeszélni az egyik otthoni ismerősét arról, hogy Transvaalba költözzön.⁵⁰ Ez az az időszak, amikor helyzetét kilátástalannak, elszigeteltnek érzi. Az őt körbevevő környezetet teljesen idegennek és ridegnek találja, Transvaalt pedig „napról napra jobban” gyűlöli. A helyeket durvának és

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1899. jún. 19.

⁴⁶ PA, Péchy T.: Boer – földről. XXIII.; PA, Péchy Tibor előadásának kézírata. 1901. 9.

⁴⁷ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1899. máj. 27.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ PA, Péchy T.: Boer – földről. XXIII.

⁵⁰ „[...] százszor inkább otthon nyomorogni, mint itten megélni”. PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 3.

műveletlenek tartja, akik csak „semmit mondó beszédeket folytatnak”. Elutasításáért főleg a búrok külföldiekkel és újírással retrográd hozzáállását okolja: „Ily reactionaris nép nem létezik több a világon, mint ez. Ha valami ujjat proponálnak nekik, azt mondják »Minek a nagyapáinknak is jó volt így, jó nekünk is.« Csudálni lehet, hogy egyáltalán megengedték, hogy vasutat építsenek.”⁵¹ A búrok jellemzésére olyan szavakat használ, mint az „egoismus”⁵² vagy az „arrogancia”.⁵³ Mindezek mellett még kiemeli a külföldieket Transvaalban övező általános gyanakvást, illetve nehezményezi, hogy a búrok csak egy bizonyos kör számára biztosítanak lehetőségeket. „Inkább menjen az ember Amerikába mint ide, mert ottan nem nézik, hogy milyen nemzetiségű az ember, hanem, ha alkalmas elhelyezik, itten, ha nem hollandi és nem református, a Kormánynál vagy egy általán el nem helyezik vagy pedig csak mint alantos hivatalnokot, a hol épen csak annyit keres, a mennyiből megélhet”.⁵⁴

A nyelvtudás és a búrok kultúrájának, szokásainak ismerete azok a tényezők, amelyeket elemzésében Fransjohan Pretorius is a külföldi önkéntesek beilleszkedésének, előmenetelének kulcsfontosságú elemeiként, kritériumaiként jelölt meg.⁵⁵ Pretorius kutatásai alapján az egyik súlyos hiba, amelyet a külföldi önkéntesek elkövethettek, az volt, ha saját nemzetük tagjaival vagy más külföldiekkel maradtak együtt, és a táborban pedig elszigetelték magukat a búroktól.⁵⁶ Tovább ronthattak a helyzetükön, ha hangot adtak annak, hogy elégedetlenek a zsold vagy a fegyelem hiányával, ha nem értettek egyet a hadvezetés döntéseivel és a táborok állapotával.⁵⁷ Különösen, ha mindezt kioktató hangnemben, fölényeskedve, katonai képzettségükre, tapasztalataikra hivatkozva tették meg. Az idegenekkel szemben gyanakvó helyekkel való együttműködést a nyelvtudás (afrikaans) mellett jelentősen javíthatta, ha a külföldiek megpróbálták igazi búrként viselkedni, illetve egyes területeken fel tudták venni a versenyt a búrokkal. Például jeleskedtek a puska használatában, a célba lövésben.⁵⁸ Ezekben az esetekben volt esély arra, hogy a külföldi önkéntesek és a búrok között az egyébként főleg a gyanakvásból, meg nem értésből fakadó általában rossz viszony jelentősen javuljon.

A Péchy Tibor kézírataiban megfogalmazott tapasztalatok teljes mértékben egybecsengenek a sikeres beilleszkedés Pretorius elemzésében felsorolt kritériumaival. Péchy benyomásai szerint is a külföldiekkel szemben „eleinte igen tartózkodó”⁵⁹ búrok közt, idegenként az előléptetés, a tiszti rendfokozat megszerzése nem katonai ismeretek vagy tapasztalatok kérdése. A búrokkal

⁵¹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 27.

⁵² Uo.

⁵³ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. okt. 24.

⁵⁴ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 3.

⁵⁵ Pretorius, F.: Welcome but Not i. m. 132–133.

⁵⁶ Uo. 133.

⁵⁷ Ezekkel a kérdésekkel volt a külföldieknek a legtöbb problémája.

⁵⁸ Pretorius, F.: Welcome but Not i. m. 133.

⁵⁹ PA, Péchy T.: Boer – földről. VI.

való jó kapcsolat és az előmenetel elsődleges feltételei az afrikaans nyelvtudás és a helyi szokások és kultúra ismerete. Péchy Tibor édesanyja leveliből értesült arról, hogy a hazai sajtóban Luzsénszky Félixről úgy írnak, mint aki a búrok közt főtiszti rangig jutott. Ennek a hírnek természetesen nem volt alapja. Az okokat Péchy a válaszlevelében járta körbe:

A mint olvastál Luzsénszkyról olvastál abból annyi igaz csak, hogy itt van Natalban mint közember mint én itt és sok más, mert a boerok semmiféle idegent sem tesznek meg tisztnek, ha ez így lenne, akkor elbízhatnék, hogy én a ki már ca. 4 éve itt vagyok, a kit itt sokan ismernek, a ki meglehetősen bírom a nyelvet és a kinek itt minden tekintetben jó neve, hogy ha a mint mondom ez lehetséges lenne, akkor én mindenki más előtt, a kik csak most a háború alatt akár kalandvágtyból, akár bármely más okból kijöttek, ki lettem volna tiszté nevezve.⁶⁰

Ettől függetlenül Péchy is megjelent a kortárs sajtóban mint parancsnok,⁶¹ tábornok,⁶² sőt 1904-es előadásának vázlatát mint „volt boer-parancsnok”⁶³ írta alá. Péchy Dél-afrikai Köztársasággal kapcsolatos attitűdje 1900 januárjában, a búr csapatokhoz való csatlakozásakor volt a leginkább pozitív. „Próbáltam de nem tehettem másképpen majd megölt már eddig is a vágy lemenni és harcolni Transvaalért. [...] Valahányszor csak egy commandót láttam lemenni, mindig nagyot dobbant a szívem és vádoltam magamat, hogy miért nem vagyok én is velük.”⁶⁴ A jelentkezéstől, a háború kitörésekor és az azt követő hónapokban még pontosan a kilátástalan előmenetel mellett az tartotta vissza, hogy függetlenül az egykori főhadnagyi rangjától csak mint egyszerű közkatona kezdhetette el a búr háborús pályafutását.⁶⁵ 1900 januárjára viszont diadalmaskodott benne a háborúban a harctéri tapasztalat megszerzésének lehetőségét felfedező katona.

Az alapjaiban negatív búr kép további elemekkel egészült ki és sötétedett el szinte teljesen, miután csatlakozott a fokföldi fronton harcoló kommandókhöz. Az európai mintájú reguláris hadviseléshez szokott Péchy kultúrsokként érték a háborúban tapasztaltak: a lovak táplálásától a fegyelemhez való teljesen más hozzáálláson át egészen a harcoló férfakkal együtt táborozó feleségekkel és gyerekekkel bezárólag.

Az egyik legsúlyosabb vád, amivel Péchy a búrokat a háború alatt hazaküldött leveleiben és naplójában is több alkalommal illeti, az a gyávaság. Képzett katonaként teljesen értetlenül állt

⁶⁰ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1900. febr. 18.

⁶¹ *Péchy Tibor*: Bur földről. Péchy Tibor burparancsnok felolvasása. Debreczeni Ujság, 1901. március 1.

⁶² *Kumlik Emil*: Egy magyar tanító Dél-Afrikában. Vasárnapi Ujság 46. (1899) 883.

⁶³ PA, Péchy T.: Boer – földről.

⁶⁴ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1900. jan. 19.

⁶⁵ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1899. nov. 13.

a búrok, brit tüzérség bombázásaikor tanúsított magatartásához: „Boer roppant respektussal a bombák iránt, . az első lövés után rögtön el a sziklák megé.”⁶⁶ Hasonló benyomásai voltak a búrok kitartásával és ellenállásával kapcsolatban egy másik magyar önkéntesnek is, Szigethy Lajosnak, aki *Egy magyar harcos délafrikai élményei* c. könyvében kiemelte: „Magam nem egyszer tapasztaltam, hogy az ellenséges tűz fokozódása közben a búrok egyenként elillantak a harcvonalból s mit sem törődve jobb- és balfelől eső szomszédaikkal, mindegyikük csak saját bőrének épségben tartása gondjaival volt elfoglalva”.⁶⁷ Szigethy ezzel a hozzáállással állította szembe a „legionisták”, a külföldiek önfeláldozását, akik Péchy tapasztalatai szerint is jobban és bátrabban álltak helyt a búrok háborújában.

A gyávaságnál háborús kontextusban talán csak az árulás lehet súlyosabb rágalom. A hazaárulás vádját Péchy már a háború kirobbanása előtt két évvel megfogalmazza. 1897-ben a transvaali katonai főparancsnokot, Kommandant-Generaal Petrus Jacobus Piet Joubertet tartotta a britek fizetett ügynökének.⁶⁸ A háború alatt az ellenség 1900 tavaszán elért komoly katonai sikereiért pedig az oranjei búrok árulását okolta.⁶⁹

Messze nem Piet Joubert az egyetlen búr vezető, aki negatív szereplőként jelenik meg Péchy kézírataiban. A brit tábornokokhoz, politikusokhoz hasonlóan a nevesített afrikáner elit egy része (például: de Wet, Grobler, Kolbe, de la Rey) is teljesen értékeléstől mentesen, említésszerűen jelenik meg ezekben a dokumentumokban. Ugyanez már nem mondható el Erasmus őrnagy kapcsán, akit „gyávának” és túl fiatalnak, „kamasznak” tart ilyen magas beosztás betöltéséhez, noha a búr tiszt csak 3 évvel volt fiatalabb Péchynél.⁷⁰ A tüzérség parancsnokát pedig „Gögös, tudatlan parasztnak” írta le.⁷¹

Péchy Tibornak volt lehetősége személyesen találkozni az 1890-es évek második felében már világszerte ismert transvaali elnökkel, Paul Krugerrel. A nemzetközi közvéleményben már a búr háború előtt meglehetősen érdekes karakterként számontartott konzervatív, afrikáner nacionalista politikusról Péchy naplójába több anekdotát is feljegyzett. Az egyik egy johannesburgi zsinagóga átadásához kapcsolódik, amelyet díszvendégként Kruger „Krisztus nevében” nyitott meg.⁷² A Dél-afrikai Köztársaság első embere otthonában tartott fogadóórát, amelyen felkereste Péchy a búr vezetőt. Annak ellenére, hogy saját bevallása szerint az elnöki rezidencián kapta transvaali tartózkodásának legjobb kávéját,⁷³ Krugert és az általa vezetett afrikáner nacionalistákat éles kritikával illette: „Itt az állapotok egyáltalán nagyon szomorúak

⁶⁶ PA, Péchy Tibor transvaali naplója. 1900. febr. 24.

⁶⁷ Szigethy Lajos: Búr földön. Egy magyar harcos délafrikai élményei. Sopron 1902. 131.

⁶⁸ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1897. máj. 16.

⁶⁹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1900. jún. 26.

⁷⁰ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1897. máj. 16.

⁷¹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. máj. 18.

⁷² PA, Péchy Tibor transvaali naplója

⁷³ PA, Péchy T.: Boer – földről. VII.

és látható fellendülést azt hiszem nem is fogunk addig látni míg Krüger és vele együtt ez az elvakult, vén reactionaris boerpárt ül a kormányon.”⁷⁴

Visszatekintve: változások a bantukról, britekről és búrokról kialakult képen

Péchy Tibor esetében van lehetőség arra, hogy összevegyük a Dél-Afrikában keletkezett kéziratait a hazatérését követően a hazai nyilvánosság számára készített szövegeivel. A két dokumentumcsoportból a térség kultúráival kapcsolatban kirajzolódó narratívák egyes elemei egyeznek, több esetben viszont jelentősen eltérnek.

A bantukkal foglalkozó leírások az előbbi kategóriába tartoznak. Péchy róluk alkotott véleménye, a különböző bantu közösségek vonatkozásában használt szókészlete, a hozzájuk kapcsolt témák, jellemzők köre szinte semmit sem változott.

A britek esetében viszont már tapasztalható eltérés a dél-afrikai kéziratokból és a Magyarországon megtartott előadásokból lesűrhető olvasatok, értékelések közt. Fokföldre való megérkezése után elküldött első levelében arról ír, hogy várja a háborút a britekkel. Soraiból sugárzik az előítélet: „mily utálatos egy arrogáns náció”.⁷⁵ Péchy britekkel kapcsolatos, eredetileg negatív véleménye később pozitív irányba változott. A búrokkal eltöltött idő, a Pretoriában, Modderfonteinben, a különböző transvaali kormányzati hivatalokban vagy a búr katonai táborokban szerzett tapasztalatok voltak azok, amelyek mérsékeltek valamelyest a britekkel kapcsolatos előítéleteit, kritikáját. 1896 júliusában a britekkel szembeni ellenérzéseinek dacára érthetőnek tartotta a szigetország transvaali törekvéseit: „Bár mennyire gyűlölöm is az angolokat, hidd el egyrészt még sem lehet csudálkozni rajta, hogy az itteni viszonyokat tarthatatlannak mondják és habár önkénytesen, de még is bele avatkoznak az itteni dolgokba.”⁷⁶ Szeptemberben pedig már arról írt édesanyjának, hogy jogosnak találja az uitlanderek Krüger kormányával szemben támasztott követeléseinek nagy részét.⁷⁷ A háború alatt írt naplóbejegyzéseiből és leveleiből a britekről körvonalazódó alapvetően elfogulatlan kép bizonyos részei a hazatérést követően a témával kapcsolatos hazai búrbarát narratívának megfelelő árnyalatot kaptak. Nagy-Britannia az előadásokban mint a „kapzsi és önző”, a kis nemzetek elnyomásában mesterkedő „örökké éhes brit oroszlán” tűnik fel.⁷⁸ Az ellene harcolókra pedig sanyarú sors vár. A háború Péchy 1901-es jóslata szerint drámai módon fog végződni:

⁷⁴ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1897. nov. 24.

⁷⁵ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. ápr. 27.

⁷⁶ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 17.

⁷⁷ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. szept. 5.

⁷⁸ PA, Péchy T.: Boer – földről. I.

„amikor az obdumanni hiéna az utolsó boer hőst is halálra ítélte”.⁷⁹ Akire Péchy tévesen obdumanni hiénaként hivatkozik, az nem más, mint Horatio Herbert Kitchener (a dél-afrikai brit erők főparancsnoka Lord Robertset követően). Kitchener elnevezésében a hibásan leírt „obdumanni” a brit főtitzt mahdista felkelők felett aratott 1898-as omdurmani győzelmére utal. Péchy viszont 1897 áprilisában még komolyan érdeklődött Zubovits Fedornál azzal kapcsolatban, hogy milyen módon csatlakozhatna a mahdisták ellen harcoló brit-egyiptomi alakulatokhoz⁸⁰, amely csapatok harcmezőn aratott sikereiben az általa később „obdumanni hiénának” nevezett Kitchenernek komoly szerepe volt. Az „obdumanni hiéna” névvel Péchy egyértelmű párhuzamot von a brit főparancsnok és Haynau (bresciai hiéna), az 1848–1849-es magyar szabadságharcot leverő erők és a britek közt. Ez viszont csak egyike azoknak a Péchy előadásaiban található paneleknek, amelyek a dél-afrikai eseményekkel kapcsolatban a kortárs magyar diskurzust domináló búrbarát narratívához hasonulnak. Péchy Tibor búr háború alatt vezetett naplójában és leveleiben semmilyen arra utaló jel nincs, hogy ő a búrok és a britek küzdelmében a magyarság szabadságharcát látta volna meg. Előadásaiban viszont már ennek a szabadságharcos olvasatnak megfelelően keretezi a búr háborúval kapcsolatos elbeszélését.

Az 1848–1849-es párhuzam lencséin keresztül szemlélve a búrokról alkotott, korábban abszolút negatív kép szinte teljesen megszépül.

És midőn mindezekre, a miket láttam, tapasztaltam, a mikben résztvettem, visszagondolok, kell, hogy éppen mi magyarok a legnagyobb érdeklődéssel, sőt rokonszenvvel kísérik *ezen* hős nemzet végvonaglását, mert mindazon hősi ténykedésükben, mint azon végelszántáságukban, oly hasonló vonatkozásokat tapasztalunk a melyek dicső, de leverte szabadságharcunk fájdalmas mozzanatait önkénytelen emlékünke visszaidézik.⁸¹

Az előadásokban már nyoma sincs a gyáváknak és az árulóknak, helyettük vitéz harcosok „hősi ténykedéséről” hallhatott és olvashatott a magyar közönség. Az „egoizmus”, az „arrogancia” és a maradiság nem képezték részét a nyilvánosság számára a búrokról konstruált képnek, amelynek sokkal több köze volt a korabeli hazai közvélemény különböző fórumain kialakult állásponthoz, mintsem ahhoz, ami Péchy dél-afrikai kézírataiban olvasható. A háború búrbarát magyar olvasatával egyező módon, annak legjellemzőbb elemeit átvéve a búrok mint „kis nemzet”⁸² küzdelme „a felfuvalkodott büszke kufárlelkű Anglia”⁸³ ellen ugyanabba a kategóriába tartozik, amelybe a birodalmakkal szembeszálló magyar szabadságharc.

Hasonlóképpen változott meg Paul Krüger transvaali elnök értékelése is. A korábban a Dél-afrikai Köztársaság maradiságáért egyértelműen felelősként megnevezett „reactionaris”

⁷⁹ PA, Péchy Tibor előadásának kézírata. 1901. 1.

⁸⁰ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1897. ápr. 21.

⁸¹ Péchy Tibor: Búr földről. Debreczeni Ujság, 1901. március 8.

⁸² PA, Péchy Tibor előadásának kézírata. 1901. 15.

⁸³ Uo. 1.

politikust Péchy itthon szinte már piedesztálra emeli. Krüger a búrokkal szimpatizáló hazai sajtó előszeretettel állította párhuzamba Kossuth Lajossal. Az összevetést megkönnyítette, hogy a két életút között könnyű volt hasonlóságokat felfedezni. A birodalmi túlerővel szemben folytatott harc után Kossuth és Krüger is emigrációba vonult. Noha Péchy a búr háború „szabadságharcos” értelmezésének ezt az elemét nem vette át, az 1904-es Szatmárnémeti Kölcsey Egyletben megtartott előadásában Transvaal első embere abszolút pozitív kontextusban tűnik föl. Péchy az elnököt mint egy tanulatlan, de egyfajta természetes politikai érzékkel rendelkező vezetőt mutatja be: „nagyeszű ember, a ki oly soká vezette egy eszes, raffinált diplomata ügyességével az ország dolgait”.⁸⁴

Más különbségeket is felfedezhetünk a között, ahogy Péchy a búrokat a hazatérés előtt és után ábrázolta. A dél-afrikai frontokat megjárta külföldi önkéntesek szinte mindegyike kiemelte a búrok erős vallásosságát.⁸⁵ A szabadságszeretet mellett ez volt az egyike azoknak a tényezőknél, amelyek a búrokkal kapcsolatban kialakult általános kép központi, leggyakrabban előforduló elemeit, jellemzőit alkották. Péchy is megjelölte ezt a kettőt az 1904-es előadásában: „A boer fő jellemvonása a vallásosság és szabadság szeretet.”⁸⁶ Dél-afrikai kézírataiban is találkozhatunk a búrok vallásosságával, de jócskán árnyaltabb megfogalmazásban: „... mondhatom a boerok, nagyon, de nagyon alábbszállottak előttem, mióta közöttük élek és viselt dolgaikról hallok és olvasok. Olyas dolgok fordulnak elő közöttük, a mit le sem írhatok neked és a mellett folyton a templomban ülnek és még otthon is zsoltárt énekelnek.”⁸⁷ Erre a fajta álszentségre viszont már nem találhatunk utalást a hazai közvéleménynek konstruált elbeszéléseiben, ellentétben a buzgó vallásossággal és a szilárd hittel, amely egyik elsődleges erényükként jelenik meg: „Igazi erejük azonban Istenbeni vak bizodalruk.”⁸⁸

Összegzés

A kutatás aktuális állása alapján tizenhét magyart ismerünk, akik megjárta a búr háború frontjainak egyik vagy másik oldalát. Közülük több szempontból is kiemelkedik Péchy Tibor. Először is jelenlegi ismereteink szerint a többi 16 magyar résztvevővel összevetve Péchy töltötte a leghosszabb időt Afrika déli részén. Ebből fakadóan ő szerezte a legtöbb tapasztalatot a térséggel és annak lakóival, különböző kultúráival kapcsolatban. A búrbarát magyar önkéntesek többsége a háború kirobbanása után utazott a régióba, és a fronton is

⁸⁴ PA, Péchy T.: Boer – földről. VII.

⁸⁵ Pretorius, F.: Welcome but Not i. m. 138–139.

⁸⁶ PA, Péchy T.: Boer – földről. IV.

⁸⁷ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. júl. 17.

⁸⁸ PA, Péchy T.: Boer – földről. XX.

egy közösséget alkotva akarva-akaratlanul is elszeparálta magát a helyeiktől. Velük szemben Péchy négyéves transvaali tartózkodásának zömében csak a helyiekkel érintkezett. Ezen felül az ő esetében lehetőség van arra, hogy a bantu közösségekkel, britekkel és búrokkal kapcsolatban még Dél-Afrikában kialakított álláspontját összevessük azzal, ahogyan az említett csoportokról Péchy a hazatérése után megtartott előadásában nyilatkozott.

Érdekes és sokatmondó az, hogy Péchy Tibor az egyes etnikai csoportokat milyen speciálisnak vagy egyedinek tartott jellegzetes antropológiai, etnográfiai stb. vonásokat kiemelve ismertette. A kéziratok egyes kérdések kapcsán egészen részletekbe menő módon mutatják be a briteket, a búrokat és az afrikaiakat egyaránt. Ugyanakkor más témákat Péchy vagy csak az egyik, vagy a másik, vagy a harmadik csoport vonatkozásában tartott fontosnak leírni. Az afrikaiak és a búrok esetében is foglalkozik a vallási viszonyokkal, párválasztási vagy házassági szokásokkal, munkamorállal. A britek és a búrok csataterén mutatott teljesítménye, stratégiája szintén ilyen metszéspontoknak tekinthetőek. Ezzel szemben bizonyos kérdéseket csak egy csoport vonatkozásában részletezett. Ilyen speciális elem például a viselet. Péchy Tibor szövegeiben szinte csak a „kafferek” öltözködési szokásaival találkozhatunk. A britek, a uitlanderek és a búrok ruházódásával pedig mindössze egy-egy alkalommal, egy-egy félmondat erejéig foglalkozik, például: „Ha az ember nem látna annyi boer népet a kik különben, úgy hölgyek, mint urak itten [...] az európai divatos toilettekben járnak, és nem látná azt a nagy szerű növényzetet úgy el nem hinné, hogy Dél-Afrikában van.”⁸⁹ Péchy 1904-es előadása az afrikaiak viseletkultúrájának több elemével is foglalkozik.⁹⁰ Bemutatja például azt a különbséget, amelyet a „Kraalokban” és a „városokban mint szolga élő” kaffer öltözködése közt észlelt. Amíg az első csoport szerinte nem fordít nagy gondot a ruházódásra, csak a hideg ellen védekeznek „pokróczokkal”, addig az urbanizálódott afrikaiak „gyakran egész dandy módra szürke cylinderekben és rikitó veres nyakkendőkkkel” jelennek meg az utcákon.⁹¹

Az afrikaiak és a búrok összehasonlításának egy másik eleme a nemek és az együtt élő különböző etnikai csoportok közti munkamegosztás kérdése. Az abszolút patriarchálisnak leírt búr családokban a férfiak a földművelés jelentős részét, az asszonyok a főzést, illetve a ház körüli munkák elvégzését is leginkább a „kafferra” szeretik bízni. Az afrikaiak esetében pedig valami hasonlót ír le Péchy, a férfiak és a nők relációjában: „... minden munkát a nők végeznek. A férfiak csak pipálnak és ha valahogy pénzre tesznek szert, valamely bárban isszák

⁸⁹ PA, Péchy Tibor levele Móricz Erzsébetnek. 1896. ápr. 27.

⁹⁰ Kitér a lábakon és felkaron viselt, saját készítésű karperecekre, „nyakdíszekre” és fülbevalókra. Péchy szerint ezekhez az ékszerekhez a helyiek előszeretettel használnak oroszlánfogakat és -körmöket, amelyeknek „különben még valami bűvös hatalmat is tulajdonítanak”. PA, Péchy T.: Boer – földről. XI.

⁹¹ PA, Péchy T.: Boer – földről. XI.

a tiltott pálinkát.”⁹² Érdekes, hogy Péchy 1904-es előadásában, a tipikus „boer asszony” leírásakor, illetve a „rend és tisztaság” vonatkozásában a hős szabadságharcos narratívába valamennyi apró negatív elem is bekerült. A magyarság és a búrok tehát mégsem teljesen ugyanolyanok:

*Az európai felfogás a boer asszonyt a háziasszony mintaképe szerint szereti feltűntetni. És erre saját tapasztalatomból csak azt mondhatom, hogy ez nem áll és hogy – bár sok földet bejártam – én még a magyar háziasszonynak párját nem találtam sehol. A boer háziasszony sokszor annyira nem háziasszony, hogy még a legszegényebbjai között is találtam akárhányat, a ki csak azért, hogy ne kelljen magának dolgoznia, még a főzést is a kafferra bízza. A mi pedig a rendet és tisztaságot illeti, abban európai : a hollandok példáját épen nem követik.*⁹³

Fontosnak tartom kiemelni, hogy Péchy Tibor afrikaiakkal kapcsolatban kialakított képe, attitűdje nem sokban különbözik az európai kortársainak álláspontjától. A háború alatt a britek értékelése már-már szinte semmilyen, semleges. Az előzőleg említett két csoport vonatkozásában Péchy által még Dél-Afrikában, majd itthon megfogalmazottak közt csak az utóbbi esetében tapasztalható eltérés. Ezzel szemben jelentős különbségeket lehet felfedezni a búrok értékelésében attól függően, hogy Péchy Tibor Dél-Afrikában vagy már a hazatérését követően a nyilvánosság számára készített szövegeit vizsgáljuk meg.

A búrokkal kapcsolatos, gyakran borzasztóan negatív olvasat mögött Péchy kudarcba fulladt gyors transvaali karrierje miatt érzett csalódottságát kell keresnünk. Ehhez adódtak hozzá még az európai katona számára teljesen szokatlan, kultúrsokkszerű harctéri élmények. Ahogy naplójában fogalmazott: „Ma már magam is kezdem hinni, hogy a hadjárat végre is csak az angolok győzelmével fog végződni, de ennek maguk a boerok az okai. Most bosszulja meg magát a sok hiba a mit eddig elkövettek és főképpen a gyávaság és hogy nem kell nekik európai tiszt.”⁹⁴

⁹² Uo.

⁹³ Uo. V–VI.

⁹⁴ PA, Péchy Tibor transvaali naplója. 1900. ápr. 16–28.